

Storskalig ekologisk bärödling fungerar i Grangärde

Text och foto: Christina Winter, Jordbruksverket, Uppsala

Är du nyfiken på ekologisk bärödling? Följ med till Tord Tillman i Grangärde i västra Dalarna. Han odlar svarta vinbär och jordgubbar ekologiskt på sammanlagt nästan 70 hektar! Här finns också Grangärde musteri som ägs av sonen Tomas där bären förädlas till KRAV-godkänd saft och sylt. Intresset för ekologisk odling väcktes av marknadens efterfrågan på ekologisk saft och nu försöker man hitta odlingsystem som fungerar praktiskt även i stor skala. Viktiga ingredienser är sorter anpassade till klimat och växtplats och korta kulturtider.

Tords intresse för bärödling väcktes under en semesterresa till Finland och 1979 planterades de första svartvinbärsbuskarna. Odlingen växte med tiden och kom att omfatta även jordgubbar. I dag sysselsätter företaget med saft- och sylttillverkning och bärödlingen cirka sex heltidsanställda och många säsongsanställda.

Tord Tillman berättar om sin vinbärsodling i samband med en fältvandring, i bakgrunden sonen Tomas.

KRAV-godkänd saft efterfrågades

Bärödlingen drevs från början konventionellt. Jordgubbar avsattes på närmarknaden och svarta vinbär till storskalig saftindustri. Då priserna på svarta vinbär sjönk kraftigt började Tord själv tillverka saften och sälja på närmarknaden. Från livsmedelskedjorna fanns inget intresse för konventionell saft men när Tord föreslog en KRAV-godkänd saft ökade intresset. I början på nittiotalet påbörjades omläggningen till ekologisk odling med ca 4 hektar av vinbärsodlingen. Under några års tid lades hela vinbärsodlingen successivt om. Då var karenstiden endast ett år, idag är karenstiden tre år vid omläggning av en perenn gröda. För jordgubbarna har omläggning skett i samband med nyplantering.

Korta kulturer

Helst vill Tord träda två år innan jordgubbsplantering, det måste vara fritt från roto-gräs innan plantering. Jordgubbsplanteringen 2005 blev man tvungen att göra direkt efter en vinbärskultur som röjdes hösten 2004. Det var ingen bra förfrukt och problemen i form av gräsogräs visar sig omedelbart. Det får vi nu betala i form av dyr handrensning, konstaterar Tord, men det måste göras. Å andra sidan är jordgubbsodlingen nu samlad på ett ställe och med tillgång till frostskyddsbevattning.

Jordgubbarna odlas på plan bar mark i ett enkelradsystem med 1,3 meter radavstånd. Plantering görs på våren så tidigt som möjligt för att plantorna ska hinna etablera sig ordentligt innan vintern. Plantavståndet är endast 23 centimeter vilket ger en tät rad och hög skörd året därpå.

För ogräsbekämpning används en radfräs och handhackning. Först fräses man mellan raderna, därefter handhackas runt plantorna och slutligen fräses en gång till. Detta upprepas sommar och höst i nyplanteringar, och vår och höst i bärande land. Vid handhackning bärs ogräset ut från fältet för att undvika att det fröar eller slår rot igen. Jorden är lätt med både sand och lite lera i. Den är lätt att handhacka i och torkar snabbt efter regn. Strategin är att hålla nyplantering och ettårsland fria från ogräs. I andraårslandet släpps det efter mer och efter andra skörden körs landet upp. Den korta kulturtiden är ett måste

Jordgubbar planterade efter svarta vinbär. Stora mängder gräsgräs gör handrensningen kostsam.

inom ekologisk odling, menar Tord. Han funderar t.o.m. på att endast skörda ett år. Det första året är bärkvaliteten enastående och med tät plantering och vintertäckning ger förstaårslanden hög skörd. Kostnaden för handrensningen är mycket hög och kanske är det mer ekonomiskt att köra upp landet efter ett skördeår, funderar Tord, speciellt när man odlar sina egna plantor.

De stora fina bären från förstaårsland säljs i egna försäljningsställen och på närmarknaden och efterfrågan är mycket god! Här behövs inget KRAV-märke i marknadsföringen och det används inte heller, namnet Tillman räcker. De mindre bären från andraårsland och i slutet på säsongen plockas och fryses in som råvara till musteri. Det gör att totalskörden blir hög eftersom i princip alla bär tas tillvara och i literkartongerna ligger alltid perfekta bär.

Jordgubbarnas växtnäringsbehov är litet. Till fält som ska ge skörd tillförs växtnäring med pelleterad gödsel, Bina-Blå 6-3-12, på våren, ca 300–400 kg/ha. Det motsvarar ca 18–24 kg kväve/ha. När man sätter jordgubbar efter svarta vinbär fungerar vinbärsodlingens körbanor också som en gröngödsling eftersom de innehåller mycket klöver. Så småningom när man blir tvungen att återkomma med jordgubbar på samma fält behövs en vall eller annat som mellankultur.

Härdiga sorter och vintertäckning

Klimatet är hårt med kalla vintrar och ofta blåser snön bort från jordgubbsfälten. Övervintringen är mycket viktig för att få hög skörd och hålla plantorna friska. Det avspeglas i sortvalet. En idé var att ha en tredjedel vardera av Zefyr, Korona och Polka. Men då Zefyr har bäst härdighet och därmed högst skörd har fördelningen snarare blivit 50 % Zefyr och 25 % vardera av Polka och Korona. I Grangärde ger

Korona bra skörd och en mycket hög kvalitet första året men andra året blir skörden låg och bären små. Plantorna verkar helt enkelt inte orka med att ladda om till andra året. Det kan också bero på vinterskador.

I år har man även planterat den polska sorten Elkat som än så länge ser mycket frisk och frodig ut. Honeoye provades för många år sedan, men Tord är inte nöjd med smaken på den. Genom att bara sälja de finaste och godaste bären som färskas har man skapat en stor efterfrågan och den är man rädd om. De sorter som odlas går alla bra till saft- och sylttillverkning. Polka och Korona ger en mörkare produkt men även Zefyr ger en fin sylt. Även Sengana har man provat att odla men den ger för små bär.

Plantor odlar man själv dels genom att plocka sticklingar under sommaren som sätts i bäddar och dels genom att lyfta rotade revplantor direkt i fält på våren. Nytt modermaterial köps in regelbundet.

Numera vintertäcker man nyplanteringarna med fiberduk från slutet på oktober till slutet av april. Tidigare blev det stora vinterskador och de senaste årens goda skörderesultat menar Tord, beror just på vintertäckningen.

Insekter blåser bort?

Många ekologiska jordgubbsodlare, speciellt i norra Sverige, har problem med insekter. Stinkfly orsakar knöliga bär och jordgubbsvivel biter av blomknopparna och reducerar skörden. Här har problemen hitintills inte varit stora. Den korta kulturtiden kombinerat med upprepade fräsningar kan ha hindrat jordgubbsviveln från att förökas. Det öppna blåsiga läget bidrar sannolikt också till att hålla insekterna borta. Vi vet att stinkflyn främst förekommer på lugna skogsomgärdade fält.

Förstaårsland med Zefyr. Efter fräsning och handhackning är raden fri från ogräs. Den smala men täta raden ger hög skörd av fina bär.

Andraårsland Korona, raderna är glesare än i förstaårslandet och mer ogräs tillåts.

De smala raderna minskar också risken för gråmögel. Av tidigare erfarenhet vet man att breda rader inte ger högre skörd utan bara mer gråmögel. Bevattning är mycket viktig i jordgubbsodlingen, anser Tord, speciellt när man odlar en mjöldaggs-känslig sort som Zefyr. Plantorna får aldrig utsättas för torka och här finns bevattningsvatten i obegränsade mängder.

I Grangärde har man lyckats hitta de rätta förutsättningarna för ekologisk jordgubbsodling: ett öppet, blåsigt läge och lätt jord. När detta kombineras med rätt odlingsteknik: hårdiga sorter, korta kulturer, smala enkelrader samt vatten- och näringstillförsel efter plantornas behov, då är det möjligt att odla jordgubbar ekologiskt!

Krympande kulturtid i vinbär

Även i svarta vinbärsodlingen är kort kulturtid en hörnsten. Tidigare sparade man vinbärsplantorna i 15

år eller mer men numera är målet 7–8 år. Plantering görs på hösten med ett- eller tvååriga plantor. Om plantorna sparas ett år längre i plantskolan kan fältet förberedas ytterligare. De tvååriga plantorna ger en liten skörd redan året efter planteringen. Buskarna handplockas i två år och därefter maskinskördas fältet i fem år och därefter ska fältet röjas. Detta minskar risken för att skadedjur förökas i fältet. I unga buskar är skörden lika hög i ekologisk som i konventionell odling. På äldre buskar blir den lägre i den ekologiska odlingen, lösningen blir då att röja och plantera nytt, resonerar Tord. Man slipper ju kostnaden för alla bekämpningsmedel och konventionella vinbär går överhuvudtaget inte att sälja i dag. Med allt kortare kulturtider är det viktigt med en egen plantproduktion.

Av erfarenhet har Tord lärt sig att i ekologisk odling bör vinbärsfälten inte vara för stora. Då blir angreppen av skadedjur mindre och pollineringen blir bra i hela fältet. Varje fält försöker man begränsa till fem ha. Det

Lätt jord, sluttande fält och obegränsat med bevattningsvatten ger goda förutsättningar för ekologisk jordgubbsodling.

ger nyttodjur möjlighet att vandra in från omgivningen och sprida sig i hela fältet. Fälten bör också ligga utspridda en bit från varandra.

Ogräs klipps bort

Året efter plantering hålls odlingen ogräsfri med handrensning och samma radfräs som används i jordgubbsodlingen. Buskarna är då så små att de kan grenslas med traktor. Året därefter går man över och rycker bort tistlar och annat ogräs i buskarna. Den enda åtgärden för att bekämpa ogräs är därefter klippning av den vegetation som växer mellan raderna. Den sås inte utan bildas naturligt av fröförrådet i marken och innehåller bl.a. mycket klöver. Klippet kastas in under buskarna och fungerar som växtnäring och ogräshämmande marktäckning. Buskar som hålls i god tillväxt konkurrerar bra med ogräset.

Vinbär är mer näringskrävande än jordgubbar. Tord sprider ca 500 kg/ha av pelleterad gödsel, Bina-Blå 6-3-12, tidigt på våren, så fort det går att köra i odlingen. Markvegetationen fungerar som en grön-gödsling under hela kulturtiden eftersom den innehåller så mycket klöver.

Öjebyn huvudsort

Huvudsorten i vinbärsodlingen är Öjebyn, den passar bra med dagslängd och klimat i Dalarna och ger hög och säker skörd. Nu planterar man även Hildur. Ett stort växtskyddsproblem i svarta vinbär är gallkvalster. Här har sorten stor betydelse menar Tord. Öjebyn är inte helt resistent mot gallkvalster men angreppen stannar upp på en låg nivå. Storklas och Polar angrips mer av gallkvalster och på Storklas har bären dessutom en tendens att spricka. Hela vinbärsskörden går rakt in i mustriet och blir till olika drycker, marmelad och sylt.

Under 2006 har ett sortförsök lagts ut i Tillmans bärodling. Försöket leds av Kimmo Rumpunen, SLU Balsgård och motsvarande försök finns även i Norrbotten och på Balsgård. Målet är att finna vinbärssorter med hög motståndskraft mot gallkvalster, reversionsvirus och bladsjukdomar. Sorterna är även utvalda därför att de har högt innehåll av bioaktiva ämnen som fenoler och C-vitamin. Hos Tillmans finns också möjlighet att utvärdera sorternas lämplighet för maskinskörd.

Konventionell bärodling förknippas med stora växtskyddsproblem och en intensiv användning av kemiska bekämpningsmedel. På frågan om han verkligen inte har några växtskyddsproblem svarar Tord att det naturligtvis finns angrepp även i hans odling, men de har hitintills varit på en nivå som han kan tolerera.

Det är det ekonomiska resultatet som räknas i slutändan så att odlingen kan finnas kvar på lång sikt. Ett exempel på detta resonemang är beskärningen i vinbärsodling som utförs helt maskinellt. Maskinen som grenslar raderna (används också till skörd) skär av och flisar de understa grenarna som ligger mot marken. Nya grenar växer upp mitt i busken och de äldre trycks successivt ut åt sidorna. Manuell beskärning skulle ge en något högre skörd och längre livslängd på buskarna men tar 150–180 timmar per hektar. Beskärning med maskin tar ca två timmar per hektar.

Vill du läsa mer om ekologisk bärodling? Titta in på webbsidan ekologisk bärodling, www.sjv.se och skriv ekologisk bärodling i sökfältet. Här finns rådgivningsartiklar, frågor och svar och en kalender med aktuella aktiviteter. Efterhand kommer fler gårdsexempel från intressanta odlingar att läggas ut på webbsidan. Är det någon information du saknar hör av dig till Christina Winter, christina.winter@sjv.se.